

KÜBİZM-DADAİZM-LETRİZM

- ▶ XX. yüzyılın başındaki Kübizm, Fütürizm, Dadaizm, Sürrealizm, Letrizm gibi edebiyat akımlarının en temel ortak noktası, edebiyat ve sanatta romantizmle başlayan modernleşme sürecinin devamı olmalarıdır.
- ▶ Bu öncü edebiyat akımları köktenci bir tutumla geleneği tümüyle reddederler. Biçimde yaptıkları çarpıcı ve marjinal değişikliklerin amacı, hayatta ve sanatta geçmişten gelen kalıplaşmış, kökleşmiş, içselleştirilmiş moral ya da biçimsel tüm değer yargılarını sorgulamak, tartışmaya açmaktır.

KÜBİZM

- ▶ Kübizm, 1907-1914 yılları arasında, Fransa'da, George Braque ve Pablo Picasso öncülüğünde resim sanatında ortaya çıkmış, daha sonra heykel, mimari ve edebiyatta yansımaları bulmuş olan bir sanat akımıdır.
- ▶ Kübist terimini ilk olarak Henri Matisse, George Braque'ın küçük küplerin üst üste konulmasıyla oluşturulmuş görünen *Maisons à l'Etaque* adlı tablosu için kullanmıştır.
- ▶ Terimin genel kullanıma girmesi 1911'de gerçekleşmiştir.

Georges Braque

L'Estaque 'ta Evler (1908)

Kübizm

- ▶ Plastik sanatlarda bir devrim olarak görülen kübizm, hızını ve etkisini Pablo Picasso ve George Braque gibi iki üstün yetenekli sanatçıya borçludur.
- ▶ Kübist hareket düşünce temelinde empresyonizm ile kübizm arasında köprü oluşturan Paul Cézanne vardır.
- ▶ Cézanne'ın 1904'te yazdığı bir mektubundaki, “Doğayı silindir, küre, koni biçimlerinde ele alınız. Merkezi bir noktaya yönelen bir plan dâhilinde, nesneyi her yanıyla görüş alanınıza koyunuz” sözleri geometrik desenlere dayanan kübist resim için çıkış noktası olmuştur.

- ▶ Kübizm akımının bir bildirisi ve kuramsal dayanağı olmadığı gibi bir ekol de olmamıştır. Ancak mimetik gelenekten tam bir sapma olduğu için büyük bir etki yaratmıştır.
- ▶ Kübistler resmi, “Resim zihinsel bir olaydır” diyen Leonardo da Vinci’nin bakış açısından ele almışlardır.
- ▶ Duyumlara dayanan empresyonizm ve fovizm akımlarının resim tarzlarının tersine kübist resim zihinsel bir çalışma oluşuyla onlardan belirgin biçimde ayrılır.
- ▶ Kübistler, nesneler üzerinde ışığın geçici etkilerini yakalamaya çalışan empresyonistlerden ve Henri Matisse’in öncüsü olduğu boyaları hiçbir işleme tabi tutmadan, tüpten çıktığı gibi ilk h llerleriyle kullanan fovistlerden de farklı yeni bir uygulamayı başlattılar.

Kübizmin özellikleri

- ▶ Kübizmde akıl, görme duyusunun önüne geçirilmiştir.
- ▶ En ve boydan ibaret olan iki boyutlu tuval üzerine nesneleri doğadaki gibi üç boyutlu, yani en, boy ve derinlikleriyle gösterebilmek için görme duyusunun ötesine geçmek gerekiyordu. Oysa o zamana kadar, derinlik izlenimi yalnızca perspektif aracılığıyla verilebiliyordu.
- ▶ Kübistler, nesnelerin uzamdaki gerçekliğini olduğu gibi göstermek için yeni teknikler araştırdılar. Geometrik desenleri tablo üzerine yerleştirme biçimleriyle, ele alınan nesnenin her yüzünü aynı anda, aynı bakış açısından göstererek o zamana kadar denenmemiş bir tarzı geliştirdiler.

Pablo Picasso

Dora Maar'in Portresi

- ▶ Doğadaki nesneleri bu biçimde bütün boyutlarıyla resmetme arzusu, duyulara dayanmaktan çok, akla ve düşünceye dayanmayı gerektiriyordu.
- ▶ İnsanı bütün boyutlarıyla, iç ve dış dünyasıyla, önemli, önemsiz ayrıntılarıyla, daha önce sözü edilmeye değer görülmeyen yönleriyle bir bütün olarak almak ve özü bulmaya çalışmak kübizmin amacı oldu.
- ▶ Kübistlerin amacı, insanı yalnızca görünüşüyle değil, herhangi bir durumla, izlediği bir olayla ilgili olarak aklından geçirdiklerini de tabloda yansıtmaktı.
- ▶ Bunu yapmak için de bir bütünü parçalarına ayırıyor ve sonra bu parçaları belli bir bakış açısına göre düzenliyorlardı.
- ▶ Bu bütünlük arayışı ve analiz-sentez yöntemi şiir sanatını da etkiledi.

Edebiyatta Kübizm

- ▶ Kübizmin edebiyatta baş temsilcisi Guillaume Apollinaire'dir.
- ▶ Pablo Picasso ve George Braque'tan etkilenerek onların yenilikçi düşüncelerini benimsedi.
- ▶ Kübizmi savunduğu ve kübist resimleri analiz ettiği *Kübist Ressamlar Estetik Tefekkür* adlı eseri ve kübizm üzerine yazıları onun bu akımın kuramcısı olarak anılmasına neden olmuştur.
- ▶ Apollinaire, sanatçının toplumsal işlevlerinden birinin sanata yeni bakış açıları, yeni görme biçimleri getirmek olduğunu ileri sürerek kübizmin yenilikçi yöntemlerini kendi şiir sanatında da kullanır.

- ▶ Apollinaire, kübist ressamların etkisiyle, şiirde sözcüklere *ağırlık ve yoğunluk* kazandırmak gerektiğini düşünür.
- ▶ Kübist resimlerde bir nesnenin eşzamanlı (simultané) olarak her yönünün görüldüğü gibi şiirde de olayların eşzamanlı yansıtılabileceğini ileri sürer.
- ▶ Ona göre şair de bir ressam gibi olayları, durumları, duygu ve düşünceleri eşzamanlı yansıtabilmelidir. Böylece bir konunun bütünlüğü ortaya konularak meselenin özüne ya da hakikatine ulaşabilmek mümkün olacaktır.
- ▶ Apollinaire'in şiir ve resmi kaynaştırdığı *Calligrammes*'i bunun en güzel örneğidir.

Guillaume **Apollinaire**
Il pleut (Yağmur Yağıyor)şiiri
Caligrammes

pleurent
 des voix de
 ces vagues
 et ces nuages
 se coule
 goutte
 pleut
 tombes
 les
 dis
 qu'il
 en qui
 te
 retiennent
 en haut
 et en bas
 pleurent
 une
 ancienne
 musique
 le d'édain
 univers
 de villes
 auriculaires
 se prennent
 à hennir
 tout un
 univers
 de villes
 auriculaires
 se prennent
 à hennir
 tout un
 univers
 de villes
 auriculaires
 pleut
 merveilleuses
 rencontres
 de ma vie
 ô gouttelettes
 femmes
 comme
 si elle
 étaient
 mortes
 même
 dans le
 souvenir

- ▶ Apollinaire, *Caligrammes*'da, klasik şiirin kurallarını, dize ve bent sistemini yıkararak sözcükleri bir desenin parçaları gibi kullanır.
- ▶ Grafik-şiir ya da desen-şiir olarak da adlandırılan yeni bir biçim yaratır.
- ▶ Bu biçime uyarak şiirlerinde noktalama işaretleri kullanmaz.
- ▶ Kübist resimle kübist şiirin ortak yanı çıkış noktalarının aynı olmasıdır:
- ▶ Bu da, olayları, nesneleri ve varlıkları bütünlüğü içinde kavrama, analizden sonra bir senteze ulaşma amacını gerçekleştirmektir.

S
A
LUT
M
O N
D E
DONT
JE SUIS
LA LAN
GUE È
LOQUEN
TE QUESA
BOUCHE
O PARIS
TIRE ET TIRERA
T O U JOURS
AUX A L
LEM ANDS

Kübizmin Dayandığı İlkeler

- ▶ Nesne ve varlıkları ya da ele alınan konuyu bütünü içinde değerlendirerek değişmeyen özü bulmak.
- ▶ Ele alınan nesneyi analiz yöntemiyle parçalarına ayırdıktan sonra, bir sentez yaparak birleştirmek. Sanatçı analiz ettiği nesneyi kendi kişisel yorumuna göre bir senteze ulaştırarak görünüşlerin ötesindeki özü yakalamak ister.
- ▶ Nesne ve olayları aynı zaman içinde, eşzamanlılık (simultanéite) yöntemiyle yansıtmak. Bu yöntem amaçlanan bütünlüğün ve değişmeyen özün bulunmasında önemli rol oynar.
- ▶ Nesneden alınan duyumları ya da izlenimleri değil, nesnel gerçekliği esas almak. Bunun için de duyulara değil, akla ve düşünceye öncelik vermek.

Kübist Şairler

16

- ▶ Guillaume Apollinaire
- ▶ Pierre Reverdy,
- ▶ Max Jacob,
- ▶ Jean Cocteau
- ▶ Blaise Cendrars

Dadaizm

- ▶ Dadaizm I. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmış kültürel ve sanatsal bir akımdır.
- ▶ Savaş karşıtı olan bu akımın öncüleri, 1915-1916 yıllarında New York ve Zürih'te toplanarak geleneksel değerlere, sanat ve edebiyatın yerleşik tüm kurallarına ve uzlaşımlarına, alışılmış estetiğe köktenci bir protestoya dayalı yıkıcılık içeren etkinliklerde bulundular.
- ▶ Fransızca “oyuncak tahta at” anlamına gelen Dada, sözlükten rastgele seçilmiş bir sözcüktür.
- ▶ Romen şair Tristan Tzara, etrafında bir grup ressam ve şairle Birinci Dünya Savaşına tepkilerini göstermek istediler.
- ▶ Tristan Tzara tarafından 1916'da Dadaist Manifesto'yu yayımladıktan sonra, Dadaist akım Avrupa sınırları dışına yayılarak uluslararası boyut kazandı.

Dadaizm

- ▶ Avrupa'ya en karanlık günlerini yaşatan ve milyonlarca insanın ölmesine sebep olan bu savaşa olduğu kadar, artık iflas ettiğini düşündükleri Avrupa uygarlığının tüm değerlerine de karşı çıkmayı hedeflediler.
- ▶ Savaşa karşı duydukları tiksinti, sadece akla ve ahlaka dayalı kurulmuş geleneksel düzene değildi; sanatsal ve edebî alandaki geçmişten o güne kadar gelen her oluşuma, her uzlaşma da aynı tepkiyi gösteriyorlardı.
- ▶ Aklın, mantığın, dilin, estetiğin, geleneksel toplum düzeninin bütün kurallarını yıkmak yanında, henüz oluşanı, yeniyi de daha kurallaştırmadan yıkmak, sürekli değişmek, sürekli yadsıma ve kuralsızlık ilkeleri oldu

- ▶ Bütün sanat alanlarında deneyci bir tutumu benimseyen Dadacılar, şiir ve resimde yersiz, uygunsuz, saçma söyleyiş ve görüntüleri kullandılar.
- ▶ Mevcut uygarlığın bütün sistemini reddeden bozguncu düşüncelerini konferanslar, sergiler, yaratıcı niteliklerine rağmen kısa süreli olan dergilerle, bunların farklı, çarpıcı mizanpajlarıyla ortaya koydular.
- ▶ Sanatı ve sanatçıları sevmekle övünen burjuva kesiminin ikiyüzlülüğüne karşı çıkmak ve edilgenleşerek yozlaşmış toplumu tepkisizliğinden kurtarmak için öncelikle dile saldırdılar.
- ▶ Toplumu eylemleriyle sarsmak, şaşırtmak, dengesiz söylemlerle dikkat çekmek istediklerinden sözcüklerle oynayarak, onlara alışılmışın, hatta mantığın dışında yan anlamlar vererek, tuhaf, anlaşılmaz, saçma denecek bir dil kullandılar.
- ▶ Tzara, “Düşünceyi oluşumunu ilk atılımıyla yakalayabilmek için, aklınızdan geçenleri olduğu gibi yapmanız yeter,” diyordu

Tristan Tzara, Dadaist bir şiir yazmanın yolunu da bir şiirle açıklar:

- ▶ Dadaist Bir Şiir Yapmak İçin
- ▶ *“Bir gazete alın*
- ▶ *Birde makas alın*
- ▶ *Bu gazeteden şiirinizin ne uzunlukta olmasını istiyorsanız o uzunlukta bir makale seçin*
- ▶ *Makaleyi kesin*
- ▶ *Daha sonra özenle bu makaleyi oluşturan bütün sözcükleri kesin ve bir torbaya koyun*
- ▶ *Yavaşça karıştırın*
- ▶ *Sonra kestiğiniz her parçayı tek tek çıkarın*
- ▶ *Torbadan çıkardığınız sırayla*
- ▶ *Özenle kâğıda yazın*
- ▶ *Şiir size benzeyecektir.”*
- ▶ *İşte şimdi ayak takımı anlamasa da, hoş bir duyarlılığa sahip son derece özgün bir yazar oldunuz.*

- ▶ Dadaizm bütün bu eylem ve etkinliklere rağmen, Tristan Tzara'nın da belirttiği üzere "asla bir teoriye dayanmayan" bütün gücünü yıkıcı, protest duruşundan alan bir akım olmuştur.
- ▶ Bozgunculuk, isyan, nefret, küçümseme, alay ve hakaret tutumlarını benimsemelerinin altında yatan, insanı, kendini ele geçiren ikiye bölünlükten kurtarmak, dibe batıp yeniden dirilmesini sağlamak içindi.
- ▶ 1920 Mayıs'ında *Littérature* dergisinin 13. Sayısı "Dada Hareketinin Yirmi Üç Manifestosu" başlığıyla yayımlanır.
- ▶ Aragon'a ait bu manifesto çağın her değerine, ideolojisine, sanatına ve sanatçısına kökten karşı çıkıştır:

Dada Hareketinin Yirmi Üç Manifestosu

- "Artık ressamalara, artık edebiyatçılara, artık müzisyenlere, artık heykeltıraşlara, artık dinlere, artık cumhuriyetçilere, artık kralcılara, artık emperyalistlere, artık anarşistlere, artık sosyalistlere, artık Bolşeviklere, artık politikacılara, artık demokratlara, artık ordulara, artık polise, artık vatana yer yok. Bütün bu budalalıklar yeter artık. Artık hiçbir şey, artık hiçbir şey yok. Hiçbir şey. HİÇBİR ŞEY. HİÇBİR ŞEY."
- Asıl amaçları yüzyıllar boyu insan hayatı üzerine yüklenen kuralların boyunduruğundan kurtulmasını sağlamak için, doğal, hatta ilkel duyuş anlarına giden, bütün bir kendiliğindenlik (spontanlık) ve içtenliğin hâkim olduğu yepyeni bir ifade düzlemine ulaşmaktı.

Dada Hareketine Katılan Sanatçılar

- ▶ **Tristan Tzara (1896-1963)** : Dadaizmin kurucusu Romen asıllı şair.
- ▶ **Louis Aragon (1897-1982)** : Fransız şair ve romancı. Dadaist harekette yer aldıktan sonra ayrılmış ve gerçeküstücülere katılmıştır.
- ▶ **Paul Eluard (1895-1952)** : Dadaizme katılmış, sürrealizmin kurucusu olmuş, daha sonra gerçekçi sanata dönmüş, çağdaş Fransız şiirinin en önemli isimlerinden biridir.
- ▶ **Guillaume Apollinaire (1880-1918)** : Fransız şairi Appollinaire XX. yüzyılın tüm avangart akımlarında bir biçimde adı geçen, dönemin en atak yenilikçilerindendir. 1918 yılında geleceğin Dadaist sanatçılarından F. Picabia ve M. Duchamp ile ilişkileri olur. Bu akıma hayranlığı bilinmektedir.
- ▶ **Jean Arp (1886-1966)** : Heykeltıraş, ressam ve Dadaizmin kurucu üyelerindendir.

Letrizm

- ▶ Türkçede harfçilik anlamına gelen letrizm, “lettre” (harf) sözcüğünden türetilmiştir.
- ▶ Hiper-yaratıcılık ya da hiper-yenilikçilik olarak da adlandırılan bu akımın yaratıcısı Romen asıllı Fransız İsidore İsou (1925-2007)'dur.
- ▶ Akım 1945 yılında Fransa'da ortaya çıkmıştır. Önce şiirde başlayarak daha sonra diğer sanat dallarına da sıçramış, avangart bir akım hâline gelmiştir.
- ▶ Letrizm, sözcük yerine sözcükleri oluşturan seslerden, yani dilin en küçük birimi olan harfler ve onların karşılıkları olan seslerden yola çıkıp anlam aramaksızın müzikaliteye dayalı şiirsel metinler oluşturulması demektir.

- Isidore İsou'nun, "Letri, letrizm adının imlediği ana düşünce, harf olmayan ya da harf olmayacak hiçbir şeyin tinsel olarak da var olmayacağıdır," gibi soyut bir önermeye dayandırmaya çalıştığı bu akımın esas amacı, var olan anlatım biçimlerine ve anlama karşı çıkmaktır.
- Bu karşı çıkış dilin tarih boyunca saflığını kaybetmiş olmasınadır.
- İsou'nun ve letristler radikal, hatta yıkıcı biçimde bir anlam bildirdikleri için tüm sözcükleri yok saymaya yönelik bir tutum izlediler.
- "Onu (dili) başlangıcındaki saflığına döndürmeli ve bu konudaki hürriyetine kavuşturmalıyız. Bu da dilin, en küçük birimi durumundaki harflere ve onların karşılıkları olan seslere indirgenmesiyle mümkün olur.

- Bu yaklaşımın altında yatan, letrizmle belki de bütün dilleri aşan evrensel bir şiir diline kapı açılacağı düşüncesidir.
- Bu ütöpik düşünceyle letristler, “yüzyıllardır, damar sertliğine uğramış 24 harf içinde çürüyüp giden alfabeye 19 yeni harf katmış” olduklarını belirtirler.
- Dadaizmin dil karşısındaki tutumunu çok daha ileri götüren letrizmi, II. Dünya Savaşı sonrası toplumsal çöküntü içindeki gençliğe, toplumsal tarihin bütün olumsuzluklarını taşıyan mevcut dilin dışında, her şeye rağmen yeni bir ifade yolu bulunabileceğini göstermek olarak da görmek mümkündür.
- Isidore İsou, geleceğin şiirinin, anlamdan yoksun ve bütünüyle biçimsel olacağını, olması gerektiğini düşünüyordu.

Letrizmin temsilcileri

- ▶ **İsidore İsou (1925-2007)** : *Les Champs de Force de la Peinture Lettriste* (1964), *Introduction à une Nouvelle Poésie et une Nouvelle Musique* (1947), *Les lettristes sont irrécupérables* (2005), *Les Journaux des Dieux* (1950/51).
- ▶ Letrizmin en önemli diğer iki temsilcisi, **François Dufrêne (1930-1980)** ve günümüzde de bu kimliği taşımakta olan Fransız sanatçı, şair ve yazar **Maurice Lemaître (1926)**'dir. Letrizm üzerine yayınları vardır: *Qu'est-ce que le lettrisme* (1953).

Letrist bir şiir

DANSE DE LUTIN

(Accelerando, crescendo)

I

Dolce; dolce,

Yaâse folce,

Dolce, dolce,

Yoli, deline

II

Yulce, Yulce,

Youdouli dulce,

Yulce, yulce,

Kzill odaline

III

Jalce, jalce

Yahanti galce

Jalce, jalce

Bløuzi psiline

IV

Djilce, djile

Hando bokjile,

Djilce, djile

Yli zlideline,

V

(Diminuendo, relentendo)

Vli Ziideline

Djilce, djilce, djilce, djilce, djilce

Jalce, jalce, jalce, jalce, jalce,

Yulce, yulce, yulce;

Dolce, Dolce.

Yââse folce...

Dolce.. Dolce..

Dolce

François Dufrêne

